

УДК 342.9

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1189479>
I.V. ВЛАДИМИРЕНКО,

 здобувач Міжрегіональної академії управління персоналом,
 м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

I.V. VLADIMIRENKO,

 Applicant of a Ph.D., Interregional Academy of Personnel Management,
 Kijv, Ukraine

WAYS OF PROVIDING THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF THE JUDICIAL PROCESS

Системно управляти будь-яким соціальним об'єктом означає впливати на його основні засади – принципи побудови і функціонування. Саме тому формування та забезпечення реалізації принципів судового процесу, зокрема, адміністративного судочинства – має велике значення для управління його якістю. В той же час зараз має місце недостатня забезпеченість реалізації принципів судового процесу та відповідних механізмів їх здійснення, що веде до зниження якості конкретних судових процесів і становить проблему для практики судочинства.

Питанням адміністративного судочинства, в тому числі його принципам, присвячено публікації таких провідних науковців, як: В.Б. Авер'янова, Н.В. Александрової, Б.М. Бабія, В.П. Базова, М.Т. Гаврильціва, В.М. Денисова, Н.Ю. Задираки, О.В. Кузьменко, М.В. Коваліва, В.В. Копейчикова, А.М. Колодія, Р.О. Куйбіди, В.К. Матвійчука, О.М. Пасенюка, В.Г. Перепелюка, П.М. Рабіновича, І.Б. Стахури, В.Е. Теліпка, І.О. Хар, О.І. Харитонової, Ю.С. Шемшученка, В.І. Шишкіна, та ін. Питанням системного підходу, системного аналізу присвячено праці С.А. Каміонського, С.Л. Оптнера, С. Янга та ін. У той же час зазначена проблема не одержала належного вирішення. Виходячи з цього, було проведено подальше спеціальне дослідження відповідних відносин з використанням комплексного, системного підходу [1–3]. Тому метою статті є розробка концептуального підходу, механізмів реалізації принципів судового процесу, принципів адміністративного судочинства України, забезпечення їх відповідності європейським стандартам Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Під принципами (засадами) права звично розуміють основні ідеї, вихідні положення, які за-

кріплені в законі, мають загальну значущість, вищу імперативність і відображають суттєві положення права. Відповідно, принципи судового процесу можна визначити як його засади, унормовані у законі, що мають імперативний характер. З позицій теорії систем, якщо судовий процес розглядати як систему, зазначені принципи інтерпретуються як системоутворюючі властивості цього процесу, а їх сукупність становить його якість.

Важливі принципи судового процесу сформульовані в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [4] (вважати- мемо їх загальними принципами) та інших нормативних актів. До них, перш за все, відносяться галузеві нормативно-правові акти – процесуальні кодекси. В останніх мали би бути сформульовані лише галузеві, специфічні принципи. Однак практика свідчить про локальний, несистемний підхід до правотворчості, що веде до дублювання законодавства, його громіздкості та до суперечливості окремих норм.

Перейдемо до аналізу згаданого Закону. Так, виходячи з його преамбули («цей Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд») можна говорити про такі принципи діяльності суду, як принцип верховенства права, відповідності до європейських стандартів, принцип права кожного на справедливий суд.

Виходячи з ч.1 ст.1 «Судова влада» («судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом»)

Закону, можна говорити про принципи незалежності та безсторонності судів, а, виходячи з ч.2 цієї статті («судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур») – про принцип здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур.

Зі ст.2 «Завдання суду» («суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України») впливають принципи здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод тощо.

Крім принципів здійснення судової діяльності, реалізації судового процесу слід виділяти організаційні принципи побудови судової системи. Вони містяться у статтях 3 «Система судоустрою України» та 4 «Законодавство про судоустрій і статус суддів».

Виходячи зі згаданих організаційних принципів, вважаємо, що пропозиції окремих політиків стосовно зміни системи судів, зокрема, щодо створення антикорупційного суду – суперечать зазначеним статтям.

Із аналізу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначимо наступні принципи:

– конституційність та законність судоустрою і статусу суддів (цей принцип впливає зі ст.4 «Законодавство про судоустрій і статус суддів» Закону про судоустрій: «1. Судоустрій і статус суддів в Україні визначаються Конституцією України та законом. 2. Зміни до цього Закону можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»»);

– здійснення правосуддя виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства (ч.1 ст.5 «Здійснення правосуддя» Закону);

– недопустимість делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (ч.2 ст.5 «Здійснення правосуддя»);

– незалежність судів і здійснення ними правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права (ст.6 «Незалежність судів»);

– принцип права на справедливий суд (ст.7 «Право на справедливий суд»);

– доступність правосуддя (ст.7);

– рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст.9);

– гласність і відкритість судового процесу (ст.11 «Гласність і відкритість судового процесу»);

– обов'язковість судових рішень, обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень (стаття 13 «Обов'язковість судових рішень»).

Щодо принципів судового процесу у оновленому галузевому процесуальному кодексі, в даному випадку, в Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ), то у викладенні Кодексу адміністративного судочинства України, в ст.2 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства» Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», зазначено, що «Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» (ч.1) [5].

У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку (ч.2 ст.2). І, нарешті, в ч.3 цієї статті записано, що «Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є:

1) верховенство права;

2) законність;

3) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

4) гласність і відкритість судового процесу;

5) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;

6) обов'язковість судового рішення;

7) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;

8) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом;

9) розумність строків розгляду справи судом;

10) неприпустимість зловживання процесуальними правами;

11) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення».

Комплексний, системний аналіз положень статті 2 КАСУ дозволяє зробити висновок, що: по-перше, у порівнянні з положеннями ст.2 попередньої редакції КАСУ перелік принципів адміністративного судочинства дещо розширений. Введено нові принципи – розумність строків розгляду справи судом (9); неприпустимість зловживання процесуальними правами (10) та відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення» (11). Положення пунктів 7) «забезпечення права на апеляційний перегляд справи» і 8) «забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом» – у попередній редакції КАСУ викладались в одному пункті (п.7). По-друге, основними засадами адміністративного судочинства, а отже і його принципами є не тільки положення ч.3 статті, а й ч.1, а також ч.2 цієї статті. Справді, виходячи з ч.1 ст.2, можна зробити висновок, що до принципів адміністративного судочинства відносяться такі його бажані ознаки (фактично, принципи), як «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [5].

Сукупність зазначених (нормативних, бажаних) принципів (системо утворюючих ознак) судового процесу можна інтерпретувати як *якість* цього процесу. Отже, після визначення усього переліку а також змісту принципів адміністративного судочинства, що містяться в нормативно-правових актах, слід проаналізувати виявлені принципи з метою відповісти на питання, чи є цей спектр (перелік та зміст) ознак достатнім

для забезпечення необхідної якості судового процесу, управління його якістю.

Приведення фактичної моделі (фактичних ознак) до бажаної – це і є *управлінням* судовим процесом, його якістю.

Щодо доцільності приведення принципів вітчизняного судочинства, які містяться в Законі України про судоустрій, в процесуальних кодексах, КАСУ – до міжнародних вимог, принципів функціонування Європейського суду з прав людини. Це дозволить досягнути повноти нормативної моделі адміністративного судочинства, вдосконалити її, забезпечити необхідну якість судового процесу.

Яким же чином створити відповідні механізми? Можна назвати декілька альтернатив. По-перше, можна встановити конкретну юридичну відповідальність суду (суддів) за порушення (недодержання) тих чи інших принципів судового процесу. По-друге – визнавати такого роду правопорушення підставою для визнання недійсності судового рішення, його оскарження і т.п. По-третє, це перехід до європейської практики прецеденту в праві.

Під судовим прецедентом розуміються рішення певного вищого судового органу по конкретній справі, яке при цьому, обов'язково приймається за зразок в наступних подібних випадках. Судова практика, як правило, передує судовому прецеденту. Вона є результатом однакового застосування закону і служить головним аргументом в системі доведення, вирішення спору, а отже може стати для суду достатньою гарантією для виключення будь-якого обґрунтованого сумніву у його безсторонності.

В Україні ще й досі ведуться спори з приводу доцільності введення в юридичну практику судового прецедентного права, хоча практично, воно введено в дію Законом України № 3477-IV від 23.02.2006 р «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У ст.17 названого Закону прямо вказано на те, що: «...Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права...» [6].

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [7] зазначено, що, враховуючи положення ст.9 Конституції та беручи до уваги ратифікацію Конвенції та прийняття Закону № 3477-IV, суди повинні застосовувати Конвен-

цію і рішення Європейського суду як джерело права.

Введення прецедентного права означатиме уніфікацію судової практики, послужить гарантією для забезпечення принципу безсторонності суду. Приведення системи принципів вітчизняного судочинства, що містяться в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [4], в процесуальних кодексах, КАСУ – до міжнародних вимог, принципів функціонування Європейського суду з

прав людини – дозволить вдосконалити нормативну модель адміністративного судочинства, забезпечити необхідну якість судового процесу.

Надзвичайно важливим завданням є забезпечення реалізації нормативних принципів судового процесу, створення механізмів реалізації принципів судового процесу. Без наявності відповідних механізмів ці принципи будуть декларативними, «непрацюючими».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оптнер С. Л. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем : монография. М. : Советское радио, 1969. 216 с.
2. Камионский С. А. Менеджмент в российском банке: опыт системного анализа и управления / общ. ред. Д. М. Гвишиани. М. : УРСС, 1998. 110 с.
3. Янг С., Горбунов А. В., Шепелев Г. И. Системное управление организацией = Management: a Systems Analysis / ред.: С. П. Никаноров, С. А. Батасов. М. : Сов. радио, 1972. 456 с.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477–IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
7. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

REFERENCES

1. Optner, S. L. (1969). *Sistemnyy analiz dlya resheniya delovykh i promyshlennykh problem : monografiya* [System analysis for solving business and industrial problems: monograph]. Moskva: Sovetskoye radio (in Russ.).
2. Kamionskiy, S. A. & Gvishiani, D. M. (Red.). (1998). *Menedzhment v rossiyskom banke: opyt sistemnogo analiza i upravleniya* [Management in a Russian bank: the experience of system analysis and management]. Moskva: URSS (in Russ.).
3. Yang, S., Gorbunov, A. V., & Shepelev, G. I.; Nikanorov, S. P., & Batasov, S. A. (Reds.). (1972). *Sistemnoye upravleniye organizatsiyey* [Management: a Systems Analysis]. Moskva: Sov. radio (in Russ.).
4. Pro sudoustriy i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy (02.06.2016 No 1402–VIII). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (31). 545 (in Ukr.).
5. *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Hospodars'koho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv* [Draft Law on Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (in Ukr.).
6. *Pro vykonannya rishen' ta zastosuvannya praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny* [On the implementation of the decisions and application of the European Court of Human Rights practice]. Zakon Ukrayiny (23.02.2006 No 3477–IV). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (in Ukr.).
7. *Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoyi osoby, a takozh dilovoyi reputatsiyi fizychnoyi ta yurydychnoyi osoby: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny* [On judicial practice in cases concerning the protection of the dignity and honor of an individual, as well as the business reputation of a natural person and a legal entity: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine]. (27.02.2009 No 1). Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (in Ukr.).

Надійшла 17.11.2017

Владимиренко І. В. Шляхи забезпечення реалізації принципів судового процесу. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 73–77. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_11.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1189479>

Судовий процес в рамках системного підходу розглядається як система, а його принципи – як системоутворюючі властивості. Показано, що їх сукупність утворює якість судового процесу, адміністративного судочинства України. Доводиться, що надзвичайно важливим завданням є забезпечення реалізації нормативних принципів судового процесу, створення механізмів реалізації принципів судового процесу.

Ключові слова: адміністративне судочинство, принципи судочинства, системний підхід, механізми реалізації принципів судового процесу, системоутворюючі властивості, вимоги повноти принципів судового процесу

***

Владимиренко И.В. Пути обеспечения реализации принципов судебного процесса

Судебный процесс в рамках системного подхода рассматривается как система, а его принципы – как системообразующие свойства. Показано, что их совокупность образует качество судебного процесса, административного судопроизводства Украины. Доказывается, что важнейшей задачей является обеспечение реализации нормативных принципов судебного процесса, создание механизмов реализации принципов судебного процесса.

Ключевые слова: административное судопроизводство, принципы судопроизводства, системный подход, механизмы реализации принципов судебного процесса, системообразующие свойства, требования полноты принципов судебного процесса

***

Vladimirenko I.V. Ways of Providing the Implementation of the Principles of the Judicial Process

Under the principles (principles), rights are usually understood by the basic ideas, the initial provisions, which are enshrined in the law, are of general importance, of higher imperative and reflect the essential provisions of law. the judicial principles are divided into principles of the construction of the court system and the principles of the court process. the latter (the principles of the litigation) can be defined as its principles, regulated by law, having a mandatory nature. from the standpoint of system theory, if the trial is regarded as a system, these principles are interpreted as the system-forming properties of this process, and their aggregate is its quality.

Having considered the organizational principles of the construction of the court system, the author concluded that the proposals of some politicians regarding the change in the system of courts, in particular, regarding the creation of an anti-corruption court, contradict these principles, in particular, the principle of the integrity of the judicial system.

As to the principles of judicial activity. comprehensive, systematic analysis of the provisions of article 2 Code of Administrative Proceedings allows us to conclude that: first, in comparison with the provisions of art.2 of the previous edition of the case, the list of principles of administrative legal proceedings is somewhat extended. New principles introduced. second. the basic principles of administrative legal proceedings, and therefore its principles, are not only the provisions of part 3 of art.2, but also part 1, as well as part 2 of this article in a new statement of the can. In addition to the principles of judicial activity, the implementation of the trial, organizational principles for the construction of the judicial system should be highlighted. It is noted that insufficient provision of the implementation of the principles of the court process and the appropriate mechanisms for their implementation leads to a decrease in the quality of specific litigation and poses a problem for the practice of judicial proceedings.

The main ways of ensuring the implementation of the principles of the judicial process are to systematize the principles of the judicial process in relation to administrative legal proceedings, as well as to develop the organizational mechanisms for ensuring the implementation of these principles.

Key words: administrative justice, principles of legal proceedings, system approach, mechanisms of implementation of the principles of the court process, system-forming properties, requirements of the completeness of the principles of the court process